

AMBIJENTALNA ZBIRKA PROFESORA ROBERTA FRANGEŠA MIHANOVIĆA

SNJEŽANA PINTARIĆ

Umjetnik i njegov dom

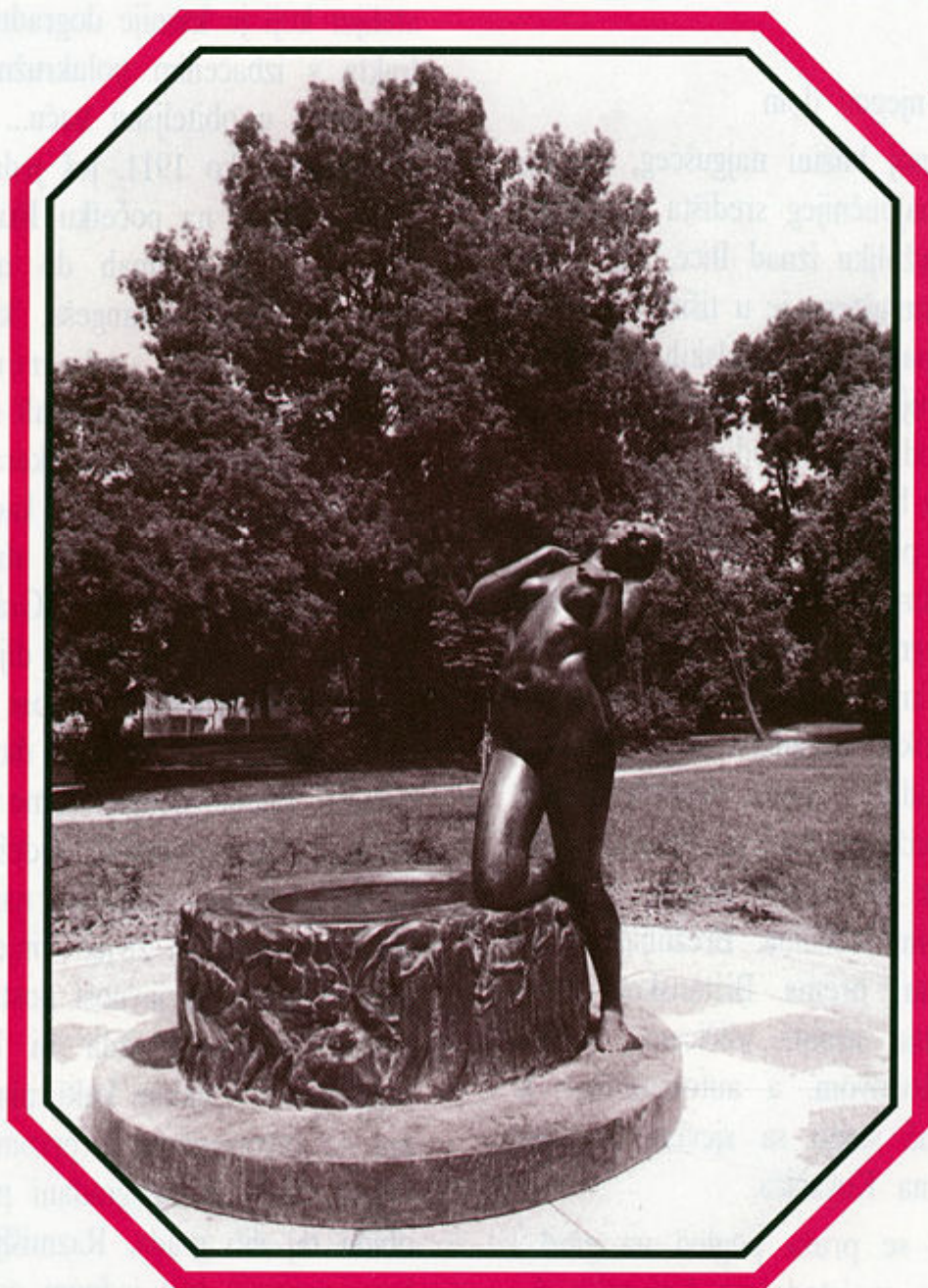
U neposrednoj blizini najgušćeg, najprometnijeg i najbučnijeg središta grada, na šumovitu brežuljku iznad Ilice, žile kućavice grada, smještena je u tišini i zelenilu jedna od najljepših gradskih četvrti - Rokov perivoj. Elipsasti plato, na kojem je nekoć, od 1682. godine pa sve do 1878. godine bilo gradsko groblje,¹ oblikovan je kao parkovna površina sa zelenilom i šetnim stazama, a na njegovim rubovima sagrađen je niz obiteljskih vila. Na južnom kraju perivoja nalazi se kapele svetog Roka, sagrađena 1655. godine.² Perivoj je udaljen samo desetak minuta hoda od križanja Ilice i Frankopanske ulice - kroz Dežmanov prolaz, a zatim Aleksandrovim stubama. Brežuljak se na drugu stranu, prema Britanskom trgu, spušta dvjema strmim uličicama, Arnoldovom i Rokovom, a automobilima je prilaz moguć samo sa sjevera iz ulice Ivana Gorana Kovačića.

S brežuljka se pruža pogled na grad i okolicu. Sve se istodobno čini tako daleko i tako blizu. Idealno je to mjesto za miran život ali i za aktivno sudjelovanje u užurbanom gradskom životu. Autor ovog izuzetnog urbanističkog rješenja veliki je hrvatski arhitekt Viktor Kovačić³, na čije

ćemo ime naići i prigodom obilaska Perivoja, i to kao projektanta triju kuća⁴: Prva kuća za koju se zna da ju je projektirao Kovačić bila je ona na usponu prema Rokovom perivoju, građena za slikara Roberta Auera oko 1904, zapravo atelijer koji je kasnije dogradnjom južnog trakta s izbačenim polukružnim dijelom pretvoren u obiteljsku kuću... Kovačić je projektirao oko 1911. još jednu kuću za slikara Auera na početku Rokovog perivoja, a zatim odmah do nje poznatu kuću za kipara Frangeša, koja je bez sumnje jedno od remek-djela Kovačićevih.⁵ Ova rijetka ali sretna okolnost suradnje umjetnika-slikara, tj. kipara s umjetnikom-arhitektom, kao i susjedstvo još nekih umjetnika⁶ daju Rokovu perivoju dodatnu draž, a Gradu nameću potrebu da ovom svom dijelu posveti posebnu pozornost. U prvom redu držim da bi trebalo zaštititi ovaj dio grada kao cjelinu⁷ onemogućujući time eventualno uvođenje neprimjerenih sadržaja; trebalo bi zatim bolje njegovati nasade, a na kuće u kojima su živjeli umjetnici i koje nisu otvorene za javnost postaviti memorijalne ploče. Možda bi bilo dobro razmišljati i o nekim kulturnim aktivnostima na otvorenome, u prvom redu likovnim, kako bi se građani potaknuli da obidu taj dio grada. Razmišljanje o Rokovu perivoju kao jednom od potencijalnih kulturološko-muzealnih sadržaja grada potiče razmišljanja o potrebi signalizacije objekata kulture u cijelom gradu; u gradu u kojem ima dvadesetak muzeja, pedesetak galerija, velik broj javnih spo-

menika, zaštićenih sakralnih i profanih objekata, kao i gradskih cjelina povijesno-umjetničkog značaja, nema nijedne oznake koja bi građanima i novopridošlim posjetiteljima pomogla u orijentaciji ili

stepenicu predstavlja otvaranje zbirki. Danas su na Rokovu perivoju čak dva nekadašnja doma naših priznatih umjetnika otvorila svoja vrata za javnost - kuća slikara Jozе Kljakovića na br. 48 i kuća kipara Rober-

Robert Frangeš "Elegija", 1910.god., bronca. Postavljena u parku na Rokovom perivoju 1994.godine, Foto: M. Lenković

potaknula slučajnog prolaznika da posjeti neku instituciju ili razgleda spomenik!

U oživljavanju Rokova perivoja ipak prvu

ta Frangeša Mihanovića na br. 2, što, s jedne strane, moramo zahvaliti dobrohotnosti vlasnika, a s druge, susretljivosti i

razumijevanju Grada Zagreba, koji je preuzeo brigu o objektima, dok je kuća Roberta i Ivana Auera na broju jedan, na žalost, zbog sudskog spora do daljnjeg zatvorena za javnost. Naše žaljenje što na Rokovu perivoju još jedan dom umjetnika-slikara neće dopunjavati ovaj niz memorijalnih zbirki još je veće kada znamo da je Strossmayerova galerija, s voditeljem Đurom Vandurom, temeljem darovnog ugovora između nasljednika i

kući čiji je eksterijer i interijer, kao što je već rečeno, projektirao 1910. godine arh. Kovačić.¹⁰ Ova jednokatnica skladnih proporcija sjajno se uklapa u okolicu. Istočno, ulazno pročelje vrlo je jednostavno i nenapadno, a okrenuto je prema parku, dok je zapadno okrenuto prema padini koja se spušta u Nazorovu ulicu. Veća razigranost objekta postignuta je prema vrtu prema kojem se kuća otvara manjim erkerom, lođom i stepenicama.

Zbirka Frangeš. Detalj interijera sa skulpturom Roberta Frangeša "Furija", 1927. god, bronca. Foto: M. Lenković

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti planirala uređenje galerije čiji bi osnovni fundus činila četrdeset jedna darovana slika Roberta i Ivana Auera.⁹ Ambijentalna zbirka profesora Roberta Frangeša Mihanovića smještena je u umjetnikovoj

Prozori nisu veliki i razmješteni su asimetrično, prateći unutrašnji idealni raspored prostorija. Vrt je hortikulturno uređen s pergolom na masivnim stupovima,¹¹ a cijela je kuća okružena živicom i niskom željeznom ogradom.

U kući nije bio planiran umjetnikov atelje¹² već je cijela kuća koncipirana kao stambena - u podrumu su se nalazile pomoćne prostorije kao što su kuhinja, praonica, služinska soba, podrum, spremište i još dvije sobe. U prizemlju su dvije reprezentativne sobe, tri spavaće sobe, kuhinja s ostavom, kupaonica, ulazni prostor, lođa i kuhinjski balkon, a na tavanu su bile uređene dvije sobe. Unutrašnjost cijele kuće oblikovao je arhitekt Kovačić dizajnirajući i najmanji detalj (kvake, željezne rešetke na prozorima, svjetiljke, ugrađene ormari, itd.), no najveća je pozornost bila posvećena reprezentativnom prizemlju. Frangeš i njegova supruga skupljali su godinama starine pa su u njihovom posjedu bili čak i fragmenti oplata i sakristijskog namještaja iz stare Zagrebačke katedrale uklonjeni prigodom Bolléove restauracije, te prekrasni barokni ormari iz franjevačkog samostana u Klanjcu, bačeni isto tako pri jednom uređenju na smetište.¹³ I upravo su ti antikvitetni detalji ugrađeni u prostor i stavljeni u svakodnevnu funkciju dali poseban ton i draž ambijentu dodatno oplemenjenom umjetničkim djelima samoga kipara, njegove supruge, također kiparice, te djelima njihovih prijatelja slikara. Zbog svega nabrojena ova kuća kojoj smo već dodijelili epitet "remek-djela" hrvatske moderne zaslužuje i ocjenu jedinstvenog "Gesamtkunstwerka"!

U toj je kući kipar Frangeš živio sa svojom suprugom Ženkom, sinom Markom i kćeri Brankom, a danas stanuje jedina nasljednica, gospođa Ivana Frangeš, su-

pruga pokojnog inženjera Marka Frangeša, kiparova sina.¹⁴ Autorica jedine do danas napisane monografije o tom velikom umjetniku, gospođa Zdenka Marković govori o dubokoj povezanosti umjetnika s njegovim domom u trenucima osamljenosti nakon smrti supruge: A Rokovo je bilo za njega svijet za sebe. Nije ga smetalo, da je tu nekad bilo groblje... Njegovo malo "Rokovo" s otvorenim pogledom na Sljeme s jedne, na panoramu Plješivice s druge, a na savsku nizinu s treće strane, nadomještalo mu je cijelu veliku prirodu. Duša mu se godinama srasla sa zelenilom bivšega groblja: sa starim čempresima i lijeskama, s drvetima gloga i krošnjatih jasena, iza kojih proviruje kapelica sv. Roka... Tu je, u toj diskretnoj ljepoti svoje vile, živio povučeno, upravo pustinjački, on "mežnar od sv. Roka", kako se od šale među prijateljima rado nazivao; tu je tugovao svoju tugu, okajavao svoj život...¹⁵

A "mežnar od svetog Roka" bio je mnogo više od toga - bio je "mežnar" od hrvatske skulpture, jedan od utemeljitelja modernoga hrvatskoga kiparstva, vodeća ličnost u svim umjetničkim zbivanjima s početka ovog stoljeća. Bio je vrhunski animalist i medaljer, autor velikog broja javnih i nadgrobnih spomenika, ali je isto tako bio i izvrstan profesor, likovni pedagog te neumoran javni djelatnik, inicijator osnivanja umjetničke akademije i utemeljitelj naše prve ljevaonice umjetnina, kao i član mnogobrojnih likovnih udruga. Za života je stekao veliku popularnost, javnost je redovito pratila njegove uspjehe

u inozemstvu, kao i sve burne događaje vezane uz njegov rad, a publika je pokazivala veliko zanimanje za njegova djela. Do danas, na žalost, taj nenadmašni

naših muzeja u kojima je bilo prezentirano Frangešovo djelo već nam godinama nisu dostupni.¹⁶ Važnost ove zbirke zbog toga je još veća jer nam na najbolji način

Zbirka Frangeš, Rokov periojv 2. Detalj interijera s drvenom oplatom, željeznom rešetkom (rad V. Kovačića), baroknim, polikromiranim skulpturama svetaca nepoznate provenijencije i kopijom antičke glave (vjerojatno rad Frangešovih učenika). 1995. godine, Foto: M. Lenković

kipar kao ni mnogi važni umjetnici njegove generacije, nije dobio odgovarajuću monografiju, rijetke su izložbe na kojima se izlažu njegova djela, a stalni postavi

osigurava sjećanje na velikog umjetnika i susret s njegovim djelima koja su u godinama nastajanja značila smjeli raskid s akademizmom i priključivanje tadašnjim

recentnim kiparskim stilovima, secesiji i impresionizmu, uzburkavajući često svojim slobodnim načinom oblikovanja tradicionalistički orijentiranu likovnu publiku i kritiku. Frangeš je bio i ostao najuspješnijim prenositeljem Rodinovih ideja na kojima su se odgajale i kasnije generacije kipara, Frangešovih učenika. Prihvaćajući najaktualnije europske principe u pristupu skulpturi, u radovima koji su dobivali nagrade i priznanja na međunarodnim izložbama u inozemstvu, Frangeš je uvijek nastojao izgraditi prepoznatljivi hrvatski izraz odabirući pored tema iz klasične mitologije i filozofije te mnoštva uspješnih portreta vrlo često i tipične motive hrvatskog sela. U svojoj se generaciji, izuzimajući nešto mlađeg Meštrovića, Frangeš ističe i kao jedini kipar koji je uspješno svladavao sve oblike skulpture - od medalje i plakete preko komorne plastike do monumentalnog spomenika.

Donacija Gradu Zagreb

Nakon odluke gospođe Ivane Frangeš, jedine zakonite nasljednice kuće i zbirke Roberta Frangeša Mihanovića, da veći dio kuće s ukupnim inventarom daruje Gradu Zagrebu te na taj način omogući pristup javnosti i osigura brigu o kući i zbirci u budućnosti, njezina je pismena darovna ponuda od 7. kolovoza 1989. godine krenula u redovitu proceduru. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture izvršio je stručnu procjenu vrijednosti i značaja zbirke i sastavio je popis zbirke, a Gradski sekretarijat za prostor-

no uređenje, komunalne poslove, promet i veze procijenio je vrijednost stambenog objekta kako bi se mogla osigurati sredstva za djelomični otkup kuće.¹⁷ Zbog nedostatka sredstava procedura oko prihvaćanja donacije trajala je sve do 1991., godine,¹⁸ no to nije obeshrabilo darovateljicu, već je ona i nakon potpisivanja ugovora dopunila donaciju drugim predmetima i dokumentacijskom građom. Zanimljivo je ovom prigodom spomenuti i neke uvjete darovateljice: - jedan od uvjeta je da darovateljica doživotno zadrži korištenje stana i da kao najbolja poznavateljica zbirke obavlja poslove čuvanja, održavanja i prezentiranja zbirke, a drugi nama naročito interesantan jest i podatak da je darovateljica, poštujući želju pokojnoga kipara, zatražila da se do 1993. godine na Rokovu perivoju postavi fontana, Frangešov rad poznat pod nazivom "Elegija", koji je još 1911. trebao biti postavljen na perivoju kao dar Gradskom poglavarstvu u zamjenu za dobiveno gradsko zemljište na kojem je sagrađena kuća.¹⁹ U prijedlogu zaključka o prihvaćanju darovanja gospođe Ivane Frangeš upućenog Skupštini Grada Zagreba 1991. godine citira se visoka ocjena Regionalnog zavoda koji zbirku drži "... jednom od najvrednijih u Zagrebu i Republici Hrvatskoj ..." i naglašava njezinu "... izuzetnu kulturno-povijesnu i umjetničko-povijesnu vrijednost, izraženu upravo u povezanosti arhitekture, uređenja ambijenta i pojedinih predmeta u interijeru".²⁰ Prema popisu Regionalnog zavoda sastavljenom na osnovi zapisnika i popisa iz

1946. godine, koji je napravio tadašnji Konzervatorski zavod Hrvatske i temeljem kojeg je zbirka bila stavljena pod zaštitu, a dopunjenom 1986. godine, Ambijentalna zbirka kipara Roberta Frangeša Mihanovića sadržava stotinu pet predmeta. Uz tridesetak radova samog umjetnika i nekoliko radova njegove supruge sačuvano je četrdesetak radova drugih umjetnika, pretežito Frangešovih suvremenika: Bele Čikoša Sesije, Naste Rojc, Otona Ivekovića, Slave Raškaj, Ivana Tišova i Celestina Medovića. Popisano je i stilsko pokušstvo i predmeti umjetničkog obrta raznih provenijencija. U zbirci je sačuvana i bogata biblioteka te mnoštvo obiteljskih fotografija i dokumenata. Međutim, tijekom godina zaključeno je da se u zbirci nalazi još nekoliko umjetnina koje nisu bile evidentirane (veći ih se broj, npr., našao na tavanu!) pa je Gradski zavod za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode nadopunio popis predmeta - 1992. godine popisano je daljnjih pet, a 1995. godine još trideset šest predmeta. Pored toga u Gliptoteci HAZU pohranjene su šezdeset tri skulpture, koje će također biti sastavni dio donacije.

Prihvatajući darovnicu, Grad Zagreb se obvezao da će Zbirku koristiti za kulturne i znanstvene potrebe i da će uredno održavati zgradu kako bi se zbirka sačuvala i mogla prezentirati javnosti.²¹ Do danas su zbirku, uz najavu i prethodni dogovor, posjećivali pretežito stručnjaci, povjesničari umjetnosti i povjesničari arhitekture, a Grad je brinuo o zgradi te su sljedbeno

ugovornim obvezama poduzimani različiti zahvati na uređenju kuće: uveden je alarmni sustav, popravljena je limarija i krovni prozori, a naručen je i projekt generalne sanacije kuće zbog pukotina koje se mjestimično pojavljuju u zidovima.

Budućnost zbirke

Usprkos svemu do sada učinjenom na očuvanju izvornoga građevinskog stanja objekta, s jedne strane, i brizi oko prezentacije zbirke, s druge strane, potrebno je u narednom razdoblju donijeti neke odluke koje će pridonijeti sustavnijoj i stručnijoj obradi i prezentaciji zbirke, te života i djela Roberta Frangeša Mihanovića. Mislim pritom ponajprije na donošenje odluke o odgovarajućoj muzejsko-galerijskoj ustanovi kojoj bi zbirku trebalo predati na upravljanje.²² A to znači da se zbirci mora odrediti kustos i pomoćno osoblje (domar i čistačica), da nadležna ustanova mora pored stručnih poslova obrade fundusa preuzeti i brigu o građevinskoj sanaciji i daljnoj "njezi spomenika". Naglašavam "nježu" kao ključnu riječ u smislu njemačkog zaštitarskog pojma "Kulturpflege", riječ, koju smo u našoj svakodnevnoj zaštitarskoj praksi gotovo zaboravili. Naime, kada se radi o objektu tako visoke kategorije i takva kulturno-povijesnog značenja koji želimo prezentirati javnosti, objekt nije dovoljno samo teorijski zaštititi ili intervenirati kada pucaju zidovi nego ga treba i svakodnevno održavati u njegovu punom sjaju, kako iznutra, tako i izvana, kako bi do izražaja došle kvalitete materijala ugrađenih u

interijer i plemenitost Frangešovih brončanih skulptura. Velik broj predmeta u zbirci već danas zahtijeva izvođenje konzervatorskih i restauratorskih zahvata pa se i za cijelu zbirku mora napraviti plan preventivne zaštite da bi se spriječila daljnja moguća oštećenja.

Mišljenja sam da je zbirka zbog svoje vrlo povoljne lokacije i zbog svoga prostornog rasporeda idealna i za posjete većih grupa đaka i turista, a to što je u zbirci uz inventar sačuvan i velik broj Frangešovih djela jak je argument na osnovi kojeg treba naglašavati i likovni značaj Zbirke. Pored toga, o Zbirci treba ubuduće razmišljati i kao o memorijalnom centru, što znači da treba osigurati i prostor za dokumentaciju, ali i kao o mjestu živih događanja na kojem ćemo moći, prilagođeno naravno nivou predznanja i aspiracija posjetitelja, saznati sve o kiparu Frangešu (pritom se ne smije zaboraviti ni na arhitekta Kovačića!). U tu bi svrhu trebalo unijeti samo manje zahvate u stanu radi osiguranja umjetnina i lakšeg kretanja posjetitelja, a sve aktivnosti moraju biti popraćene izdavanjem publikacija. Pri svemu tome postoji ipak jedan problem - Grad Zagreb nije u posjedu cijele kuće, već je u prizemlju smješten privatni stan, što ograničava sve planove širenja memorijalnog centra (eventualne dopune postava skulptura u kući ili parku djelima koja su sada pohranjena u Gliptoteci, otvaranje prostora za predavanja ili likovne radionice djece itd.). Stoga u budućnosti treba pokušati otkupiti taj dio kuće kako bi se sadržaj memorijala mo-

gao u potpunosti zaokružiti.

Pretkraj ovog stoljeća Ambijentalna zbirka Frangeš morala bi ponovno zauzeti svoje mjesto u kulturnom životu grada kakvo je imala i na početku stoljeća, dok je u njoj živio umjetnik sa svojom obitelji, prijateljima, poznanicima, suradnicima i štovateljima njegove umjetnosti. Posve ravnopravno našim muzejsko-galerijskim institucijama ova Zbirka obogaćuje kulturnu ponudu metropole, te je ne bi smjeli mimoći ni turistički itinereri. Bilo u Rusiji, Njemačkoj ili Francuskoj kuće umjetnika, pjesnika, slikara, glumaca, mjesta su hodočašća i vječnog nadahnuća mladim umjetnicima.

Takav spoj tradicije i kulture moguć je samo zahvaljujući stručnom, upornom i brižnom radu stručnjaka raznih profila i muzealaca, a na putu k tom cilju, na početku sustavnog otvaranja ostalih mnogobrojnih privatnih i memorijalnih zbirki u Gradu koji nam prethodi, zbirka Frangeš mogla bi postati oglednim primjerom!

Bilješke:

¹ Lelja Dobronić: Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova, Društvo povjesničara umjetnosti, Zagreb, 1983.

² Janko Barle: Župa sv. Marka, Dionička tiskara, Zagreb, 1896.

³ Edo Šen: Arhitekt Viktor Kovačić - mapa, monografija, Grafičko nakladni zavod d.d., Zagreb, 1927.

⁴ Osim kuća koje su neposredno na Rokovu perivoju, Kovačić je projektirao i kuću obitelji Vrbanić u neposrednoj blizini, u Ulici I. G. Kovačića 2.

⁵ Žarko Domljan: Viktor Kovačić (2), 15 dana, god. XVII, br. 4-5, Zagreb, 1974., str. 24-31.

⁶ Na br. 3 je u nekadašnjem Frangešovu ateljeu bio dom Branke Frangeš i njezina supruga, slikara Krste Hegedušića, na br. 4 nalazi se kuća slikara Joze Kljakovića, tu je zatim već spomenuta kuća Auer. Na broju 5 -ivio je Ljubo Babić, a na Rokovu perivoju broj 6 slikarica Nasta Rojc.

⁷ U registru zaštićenih spomenika kulture u Gradskom zavodu za zaštitu prirodne i kulturne baštine navedena je samo kapela sv. Roka, a kuća Frangeš nije zaštićena kao spomenik kulture.

⁸ Danas je to Centar za likovni odgoj, koji je uza svoju redovitu aktivnost preuzeo i brigu o donaciji slikara Kljakovića.

⁹ Za dobivenu informaciju zahvaljujem kolegi Đuri Vanduri, upravitelju Strossmayerove galerije.

¹⁰ U Povijesnom arhivu Zagreba sačuvani su Kovačićevi nacrti datirani 1910. godine, a stambena dozvola izdana je 1911.

¹¹ "Taj njegov vrt, godinama pomno uredivan, pružio se desno od vile kao mali naravni park s dva visoka hrasta i s mnogo

bršljana, paprati i jelenjeg jezika, a lijevo od nje kao cvjetnjak s velikom, razgranjenom magnolijom na ulazu, s kolumnadom od kamenih stupova, gusto opeltenih ružama. Sada je on pod njegovim vodstvom dobio novo lice, umjetnik ga je dopunio novim cvijećem..." iz Dr. Zdenka Marković: Frangeš Mihanović: Biografija kao kulturno-historijska slika jedne epohe hrvatske likovne umjetnosti, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1954., str. 245.

¹² Frangeš je svoj atelje izgradio na susjednoj parceli, na br. 3. "Nacrt i osnovu ateliera prof. Roberta Frangeša" potpisao je arhitekt Rudolf Lubinsky 1925. godine, a stambena dozvola izdana je već sljedeće godine. Podaci su dobiveni u Povijesnom arhivu u Zagrebu.

¹³ Ove sam podatke saznala od gospođe Ivane Frangeš.

¹⁴ Nekoliko godina nakon II. svjetskog rata u kući su živjeli stanari useljeni po nalogu ondašnjih vlasti.

¹⁵ Dr. Z. Marković: Frangeš Mihanović, Zagreb, 1954.

¹⁶ Raduje zbog toga vijest da je nedavno na Filozofskom fakultetu u Zagrebu Ivo Šimat-Banov obranio doktorsku disertaciju o Robertu Frangešu.

¹⁷ Procjena vrijednosti stana gde Ivane Frangeš, Arhiva Gradskog sekretarijata za obrazovanje, kulturu i znanost Grada Zagreba.

¹⁸ Zaključak o prihvaćanju darovanja gospođe Ivane Frangeš iz 1991. godine, Arhiva Gradskog sekretarijata.

¹⁹ Idejno rješenje za postavljanje fontane Elegija na Rokovu perivoju izradio je Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša 1992. godine, a fontana je postavljena 1994. Autori idejnog rješenja su dipl. ing. arh. Mihajlo Kranjc i suradnica dipl. ing. arh. Jesenka Pibernik.

²⁰ Zaključak o prihvaćanju darovanja.

²¹ Darovni ugovor od 22. srpnja 1991. sklopljen između gospođe Ivane Frangeš i skupštine Grada Zagreba (potpisao gradonačelnik Boris Buzančić).

²² Pri Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode radi Komisija za vođenje aktivnosti radi daljnje pohrane, čuvanja i upravljanja zbirkama-donacijama Gradu Zagrebu, koja je na sjednici od 19. travnja 1995. predložila Gradskom zavodu da se od Muzeja grada Zagreba zatraži pismeno očitovanje o mogućnosti upravljanja, skrbi i prezentaciji Zbirke.